

EEN KLOK JUBILEERT

DOOR GIJSBERT VAN DER TOORN

‘Angstig klonk in vroeger jaren de waarschuwendende galm van de klokken -gevaar- weest op uw hoede-’. Bij brand waarschuwde ons de bronzen stem gevaar-. En hoe somber klinkt zijn stem als hij de gestorvenen begeleid naar hun laatste rustplaats. En hoe blij jubelt zijn lied op hoogtijdagen -‘t is feest’. Zo klonk eens een lofdicht op kerkklokken in vroeger jaren.

Er is op Scheveningen nauwelijks nog iets tastbaar wat ons aan eeuwen terug doet denken. Hoewel wat moeilijk tastbaar is er toch nog wel iets, en het is maar liefst 400 jaren oud! En het laat nog van zich horen ook. We zijn er aan gewend, en horen het nauwelijks meer, maar de luidklok in de Oude Kerk jubileert. En daar mag best iets over gezegd worden.

De bekende 15^e eeuwse Kerk op Scheveningen, heeft niet direct een toren gehad. Het is niet bekend of er in de later aangebouwde toren direct een klok is gehangen. Wel meldt geschiedschrijver Vermaas ons iets daarover. In een verordening over de afslag van vis uit maart 1500 leest men o.a.: *‘In den eersten, dat men eenen ofslach hebben zall des morgens nae die clocke zess ende sal blijven tot die clocke negen heeft’* (.....). Als hier sprake was van een luidklok, die het dagelijks leven op Scheveningen regelde, dan heeft die klok vermoedelijk tot 1798 in de toren gehangen. Het was een kleine klok, die later als ‘halvuurs-klok’ werd gebruikt. Een jaarlijks terugkerende post van uitgaven uit het begin van de 18^e eeuw was o.a. bestemd voor de *‘luiers van de grote klok’*. Duidelijk hing er dus in die tijd een grote en een kleinere klok in de toren. In 1798 was volgens de Kerkmeesters *‘de half uur klok gebersten’*(.....) *deese klijne klok zouden kunnen werden gemist en tot gelde gemaakt’*. De gebarsten klok werd afgedankt en het halfuur-slag op de grote klok gezet. De grote en nu nog in de toren hangende klok verraad zelf het jaartal van haar verschijnen in ons dorp. De huidige klok heeft de volgende inscriptie:

***INT IAER ONS HEREN 1597
BIN IC GEGOTEN VAN
CONRAET ANTONISZ-
IN DEN HAGAE.***

De klok werd destijds gegoten in de, toen als gieterij ingerichte, Kloosterkerk in Den Haag. Haar gewicht en afmetingen zijn: 1135 kg. hoog 1.05 meter, en een grootste middellijn van 1.20 meter. De toonhoogte is f (klein).

Over het gebruik van de klok, is in de archieven erg weinig terug vinden. Het was immers een vertrouwd gebeuren met een bekend geluid en daar viel niet veel over te melden. Had Den Haag zijn torenwachters om de klokken elk half uur te luiden, in Scheveningen waren het de ‘wakers’ die daarvoor zorgden. Die ‘wakers’ op Scheveningen waren belast met het ‘omroepen’ van de aangevoerde vis. In een door de reders opgestelde instructie, voor de wakers, werd deze extra opdracht simpelweg *‘de klok te luiden’* genoemd. Doordat het kerkbestuur uit verscheidene reders bestond was nadere toelichting voor dit artikel overbodig. Naast de wakers, ofwel omroepers, waren er nog twee klapwakers te Scheveningen. Deze, aangesteld door het Haagse Stadsbestuur, hadden een eigen instructie. Bij brand of onraad, wanneer de omroepers niet ter plekke waren, was het hun taak de klok te luiden. Doordat één persoon niet snel genoeg een grote klok kon luiden werd, in zo’n situatie, de klok ‘geklepperd’. Dit werd gedaan door, met een touw onderaan de klepel, de klok te ‘kleppen’ of anders met een voorwerp op de klok te slaan.

Het beluiden

Het lijkt er op dat voor 1832 het luiden, bij overlijden en begrafenissen, ongevraagd plaatsvond. In 1832 werd Scheveningen geteisterd door een cholera-epidemie. Van begin juli tot eind augustus 1832 stierven er 286 Scheveningers aan die ziekte. De doodsklok luidde in die maanden dagelijks, uur na uur. Het Stadsbestuur greep daarop in. Het aanhoudende luiden zou volgens het Stadsbestuur de gemoederen nog meer verontrusten. Op 4 augustus 1832 werd bij Koninklijk besluit bepaald dat het luiden enkel nog bij het begraven mocht plaatsvinden. En dan nog slechts wanneer nabestaanden dit verlangden.

Evenals nu werd in vroeger jaren voor het beluiden, bij begrafenissen en overlijden, een vergoeding gevraagd. In 1873 bepaald het Kerkbestuur dat $\frac{3}{8}$ deel daarvan de koster toekomt. De koster hield op keurige wijze, zijn uitgaven en inkomsten bij. Er zat echter geen vaste lijn in het opvoeren van de post beluiden. B.v. september 1901: *4 sept voor 11 lijken geluid f. 8,80* en *28 sept voor 10 lijken geluid f.8,00*. Hetgeen uiteraard betekend dat tussen er 4 en 28 september tien maal een overledene werd beluid. Trieste uitschieters waren de maanden december van 1902 en 1905. In de maand december 1902 werd voor 31 gestorvenen geluid, en in december 1905 zelfs 38 maal. De opgevoerde posten waren toen respectievelijk f. 26,10 en f.34,20. Het rekensommetje van 80 cent per gebeurtenis klopt dan ineens niet meer. Werd er soms in de maand december, doordat nabestaanden wat meer geld te besteden hadden, door uitbetaalde tegoeden uit de visserij, het zogeheten naluiden toegepast?. Verdere specificatie van het beluiden ontbreekt, maar opvallend is het wel. Het lijkt wel of de Kerkvoogdij de onkostenpost voor het beluiden vergat, want pas in 1932 werd het tarief voor het beluiden verhoogd naar f.1,00.

Het waren niet altijd de begrafenissen, overlijden, en de normale kerkgang waarbij de klok werd geluid. Nog in de vorige eeuw gaven de reders, wanneer het op zee mistig was, opdracht om de klok te luiden. Hun schepen konden zo enigszins hun positie bepalen en had de luidklok de functie van misthoorn. In 1892 verzocht het Gemeentebestuur de Kerkvoogdij de klok te luiden wanneer met spoed de Nationale Militie moest worden opgeroepen. Bij de opening van het Vredespaleis in 1913 werd eveneens geluid. Niet te vergeten het verzoek tot luiden bij geboorten in de Koninklijke familie. Hiervoor werd de Kerkvoogdij van een instructie voorzien. Na de geboorte van een Prinses moest een kwartier- en na de geboorte van een Prins een half uur- worden geluid. Het luiden mocht beslist niet eerder aanvangen dan nadat het geven van saluutschoten op het Malieveld was begonnen. Maar ook vanuit de Scheveningse gemeenschap zelf kwam verzoek tot het luiden van de kerkklok. De Stichting Scheveningen verzocht na de oorlog, om op 30 april, als de toenmalige Koningin Juliana verjaarde een kwartier lang de klok te luiden. Bij de herdenking en nabootsing van de landing van Prins Willem in 1988 werd er volop geluid. Nieuw is het luiden, in de maand mei, tijdens de herdenking voor de gebleven Scheveningse zeelieden.

Het was niet enkel een verzoek tot luiden die de Kerkvoogdij ontving. In februari 1941 legde de Duitse bezetter het luiden beperkingen op. Van de Befehlshaber der Ordnungspolizei mocht tijdens luchalarm geheel niet geluid worden. Tussen 18.00 en 08.00 uur eveneens niet. Bij begrafenissen mocht geluid worden maar diende, op bevel, tijdens het 'luisteren' naar naderende vliegtuigen direct gestopt te worden.

Electrificatie

In april 1932 ontving de Kerkvoogdij een schrijven van de Kerkeraad over het onvoldoende luiden der klok van de Oude Kerk. De vier klokkeluiders waren wegens ouderdom niet sterk genoeg om de klok naar behoren te luiden, aldus de Kerkeraad. Er werd daarom overwogen de klok elektrisch 'te doen inrichten'. Hoe kwam men zo snel tot een beslissing en was er geld voor? Jazeker, rond die tijd was juist het kerkorgel gerestaureerd. Het benodigde kapitaal daarvoor was voortgekomen uit giften vanuit de gemeente. Na de orgelrestauratie was er een restant aan geld hetgeen men terstond besteedde aan de klok. Er moesten echter eerst nog enkele veranderingen aan de ophanging - en aan de klok zelf- worden verricht. Uit een tweetal offertes werd de firma Addicks & Zoon uit Amsterdam gekozen om het karwei te klaren. De luidbalk waaraan de klok hing, moest worden vervangen. De klok zelf werd een kwart slag gedraaid. De nieuwe klepel, voor het luiden, en de hamer voor het slagwerk, van de hele en halve uren, kregen daardoor, een andere plaats van aanslag. Pas daarna kon een passende 'motorluidinrichting' worden gekozen. Met een waterdichte kabelaansluiting aan een hefboomschakelaar in de torenvoet werd het karwei voor f. 582,00 geklaard. Dat de firma Addicks tot 1 oktober 1942 garantie verleende heeft zij geweten. Al in mei 1933 waren er problemen. Men overwoog toen nog opnieuw een handbediening aan te brengen om alsnog te kunnen luiden. In 1934 was het de motor van de luidinrichting die problemen gaf. Een nieuwe motor moest worden geplaatst en iets aan de tandwielen moest worden gewijzigd. De problemen, waren van dien aard dat dhr. Addicks zelf eens poolshoogte kwam nemen. Bij inspectie bleek warempel de klepel finaal afgebroken te zijn, net boven de klepelbol. Lassen bleek niet mogelijk, zodat er een nieuwe gegoten moest worden. De firma Addicks op 1 augustus 1934: *'Zeer tot onze spijt zal er zondag niet geluid kunnen worden, omdat wij de klepel pas volgende week terug ontvangen'*. Nog in diezelfde maand werd de reparatie verricht. In april 1935 was het weer mis met de aandrijving van de klok. De ketting bij de luidbalk bleek te zijn doorgeroest en moest worden vervangen. Tijdens die reparatie constateerde de firma tevens dat de bevestiging van de klepel zich los begon te werken. In juni 1935 moest de firma Addicks dan ook weer opdraven. Aan de luidbalk en klepel werden weer wijzigingen aangebracht. Volgens de firma Addicks zou de klok steeds, moeilijk luidbaar blijven en, problemen blijven geven. Kennelijk spijt van de verleende 10 jaar garantie, klaagde zij nu over de gemaakte kosten. De laatste ingrepen zijn blijkbaar succesvol geweest. Van grote mankementen werd in de jaren daarna niets meer vernomen.

Drie jaar zonder

Nog voor de algemene mobilisatie van augustus 1939 in Nederland ontving het Kerkbestuur van Scheveningen de overheidsopdracht om een volledig overzicht van alle klokken samen te stellen. Het verleden had geleerd dat in oorlogstijd klokken werden omgesmolten om het metaal te gebruiken voor militaire doeleinden. Voor de zekerheid werd er begin 1943 van het klokluiden een grammfoonplaat-opname gemaakt. De inventarisatie ten spijt, het zou toch mis gaan met veel kerkklokken. In september 1943 werd de klok uit de Oude Kerk eveneens weggevoerd. Van het gebruik van de grammfoonplaat werd afgezien. Bedrading en grote luidsprekers moesten nog in de toren worden aangebracht. Hoge kosten en materiaalschaarste maakten dit onmogelijk. In tegenstelling tot de klokken uit de andere Scheveningse kerken is het met die van de Oude Kerk nog goed afgelopen. De Oude Kerk klok zou met vele andere gevorderde klokken pas eind 1944 vanuit Leerdam via het IJsselmeer naar Duitsland worden vervoerd. Het door de bezetter opgedragen transport, aan een gelegenheidsschipper, verliep anders dan de bezetter had bedoeld. Het vaartuig kwam bij Urk tot zinken. Na de oorlog konden, de in het vaartuig aanwezige, klokken worden geborgen. In de zomer van 1946 kon de klok van de Oude Kerk weer in de toren worden gehangen. Zo kon weer volop worden geluid zowel bij rouw als bij vreugde.

Toch nog in de touwen

Ondanks het verbeterde onderhoud, aan de klok en zijn aandrijving, moest er toch nog een keer met de hand worden geluid. Tijdens de onthulling van het Marinemonument op de boulevard in 1966 was er Koninklijk bezoek. Door reparatie aan de toren was juist die week het mechanisme van de luidklok buiten werking. Koster Plug en hulpkoster Teske moesten net als voor 1932 nog eens in de touwen hangen om de klok te luiden. Tegenwoordig inspecteert jaarlijks de firma Eijsbouts uit Asten de klok en het luidmechanisme, zodat we van klokgelui verzekerd kunnen zijn. Wie trouwens 's zondagsochtends eens het hoofd uit zijn raam of deur steekt moet toegeven dat het gezamenlijk geluid van de Scheveningse kerkklokken een lust voor het oor is. Helaas moeten wij sinds kort een partij uit de partituur van het Scheveningse klokgelui missen. Wat de jubilerende klok betreft, we willen hem niet missen geen dag. Wat zeg ik? Geen half uur.
